

การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน APPLYING THE PROCESS OF BECOMING A SPECIALIST IN EVERYDAY LIFE

ณัฐกิต อนุรักษตระกูล*

Natthakit Anuruktrakoon*

โรงเรียนลาซาลโชติรวินครสวรรค์

La Salle Chotiravi Nakhonsawan School

* Corresponding Author, E-mail: Natthakit.liang@gmail.com

Received: Jan 15, 2024

Revised: Jul 9, 2024

Accepted: Nov 21, 2024

Available: Dec 13, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) ศึกษาและวิเคราะห์การเป็นเอตทัคคะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ (2) เสนอการประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถาวรรณกรรมพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “เอตทัคคะ” โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อนำเสนอเรื่อง “การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน”

การเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนาแสดงถึงการเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษสูงกว่าผู้อื่น เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าได้แต่งตั้งให้พุทธบริษัท 4 ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก 7 หมวด ว่าด้วยความเป็นเลิศของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และเรื่องราวอดีตชาติของสาวกและสาวิกาที่ได้ตำแหน่งเอตทัคคะเพราะอาศัยเหตุต่าง ๆ รวมถึงปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ว่าด้วยความเป็นเลิศในการตรัสรู้เร็ว ของพระพาหิยะทาจิริยะ และความเป็นเลิศในการมีลาภมาก ของพระสิวลี

ที่เป็นตัวอย่างการแสดงเจตจำนง มีกระบวนการปฏิบัติตนเพื่อจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะตามที่ปรารถนา จากนั้นจึงประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตโดย (1) การวางเป้าหมาย กำหนดให้ชัดเจนในสิ่งที่ต้องการจะเป็น (2) การปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างไม่ท้อถอย จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย (3) การประกาศความสำเร็จเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้ การเป็นเอตทัคคะ พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The research paper on Applying the Process of Becoming a Specialist in Everyday Life has two objectives: (1) to study and analyze the Specialist as depicted in the Theravāda Buddhist scriptures and (2) to present on Applying the Process of Becoming a Specialist in Everyday Life.

This research is a qualitative study that analyzes data from the Tripiṭaka, commentaries, Buddhist literature, and research on specialists using content analysis techniques to present on Applying the Process of Becoming a Specialist in Everyday Life.

Research has shown that being a specialist in Buddhism implies excellence in one way or another, surpassing others. It is the position that appointed by the Buddha to the Four Assemblies, as indicated in the Sutta Piṭaka. Seven chapters dedicated to the excellence of Bhikkhus, Bhikkhunis, the assembly of lay-followers, and the assembly of female lay-followers. The story of the past incarnation of the disciples who attained the title of specialist is also included, citing various reasons, including their mention in the commentary on the excellence of quick enlightenment of the PhraBāhiyadāruṇīya and the excellence of the fortune of PhraSīvalī, serving as examples of individuals demonstrating strong will and determination.

The process of becoming a specialist involves three key steps: (1) setting goals; (2) practicing with relentless perseverance until the goal is achieved, and (3) declaring success to serve as a model for others to follow.

Keywords: applying, Buddhist Scriptures, Theravada Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นด้วยมูลเหตุที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่น ๆ ส่วนมาก ด้วยเหตุที่ไม่ได้อ้างถึงการสร้าง การบันดาลจากพระเจ้า พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องความพากเพียรพยายามที่ถูกทาง เป็นเรื่องคุณงามความดีที่สร้างสมอบรมบารมีมาในชาติต่าง ๆ เต็มบริบูรณ์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550, น. 2)

พระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ นามเดิมคือ สิทธัตถะ ประสูติก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ณ สวนลุมพินีวัน พระบิดาคือ พระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ พระมารดาชื่อ พระนางสิริมหามายา ครองเพศมาราวาสถึง 29 ปี หลังจากนั้นออกบวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมเป็นเวลา 6 ปี จนตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ณ พุทธคยา แล้วสั่งสอนสัตว์โลกเป็นเวลา 45 ปี จึงปรินิพพานเมื่ออายุ 80 ปี ณ เมืองกุสินารา (พระเทพโสมถะ (ประยูร ฐมมจิตฺโต), 2543, น. 3-66)

พระธรรม คำว่า ธรรม แปลว่า ทรงไว้ เป็นกฎธรรมดาที่คงตัวอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม ก็คือได้ค้นพบกฎธรรมดาของโลกที่นำไปให้ออกไปหรือให้พ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนหนึ่งของการค้นพบกฎธรรมดาที่เป็นไปในชีวิตของคน ว่าคนประสบผลต่าง ๆ ในชีวิตอย่างนี้ เพราะเหตุอย่างนี้ หรือเพราะเหตุนี้จึงได้รับผลอย่างนี้ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2541, น. 14-15)

พระสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นหมู่ของคนที่เป็นบิณฑบาตแล้วเพราะได้รับแสงพระธรรม เหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์ เป็นหมู่ของผู้บริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติอันดีงามทั้งความประพฤติและความเห็นที่ถูกต้อง (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2541, น. 46)

ส่วนเอตทัคคะ คือ ตำแหน่งพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระสาวกผู้มีความเป็นเลิศทางใดทางหนึ่ง โดยทรงพิจารณาถึงคุณธรรมหรือความรู้ความสามารถเฉพาะตัวที่ยอดเยี่ยมกว่าพระสาวกอื่น เช่น ทรงยกย่องพระสารีบุตรให้เป็นเอตทัคคะทางปัญญา เพราะท่านมีปัญญาโดดเด่นกว่าพระสาวกอื่น ทรงยกย่องพระมหาโมคคัลลานะให้เป็นเอตทัคคะทางมฤตยู เพราะท่านมีมฤตยูโดดเด่นกว่าพระสาวกอื่น ทั้งนี้พระสาวกที่ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ มีฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เอตทัคคะนั้นมีเฉพาะในครั้งพุทธกาลเท่านั้น เพราะเป็นตำแหน่งพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งด้วยพระองค์เอง คำว่าเอตทัคคะ แปลว่า ผู้เป็นเลิศในทางนั้น หมายถึง ผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษสูงกว่าผู้อื่น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551, น. 1421) ดังนั้นการมอบตำแหน่งเอตทัคคะเป็นการยกย่องการกระทำของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีตัวอย่างดังนี้ พระสิวลีเถระ ได้รับการพยากรณ์

ในสมัยพระพุทธเจ้า นามว่า ปทุมุตตระ ว่าท่านจะบังเกิดในสมัยพระโคตมพุทธเจ้า และได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในการเป็นผู้มีลาภมาก มีบุญมาก เพราะท่านตั้งความปรารถนาเพื่อการเป็นเอตทัคคะด้านนี้โดยเฉพาะ (ขุ.อป. 33/54-95/296-302) มีความหมายว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 33 ข้อธรรมที่ 54-95 หน้าที่ 296-302 แสดงว่าการเห็นผู้เป็นเอตทัคคะในสมัยวงศ์ที่ 10 ของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า เอตทัคคะในสมัยวงศ์ที่ 10 หมายถึง พระพุทธเจ้าองค์ที่ 10 โดยตามคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 33 ในส่วนของพุทธวงศ์ ได้ปรากฏหลักฐานไว้รวม 25 องค์ ซึ่งพระพุทธเจ้าองค์ที่ 10 มีพระนามว่า พระปทุมุตตรพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องสาวกเป็นเอตทัคคะ (ขุ.อป. 33/1-24/592-721) มีความหมายว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 33 ข้อธรรมที่ 1-24 หน้าที่ 592-721 โดยการสาวกรูปหนึ่งเป็นต้นแบบในการการมีลาภ มีบุญมากจนได้รับการยกย่อง และทำให้ผู้ที่พบเห็นอยากเจริญรอยตาม จึงตั้งความปรารถนาขอเป็นเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจในประเด็นการเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา โดยศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ และศึกษาวิเคราะห์การเป็นเอตทัคคะ เพื่อให้เห็นถึงข้อเท็จจริงในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์อันจะนำไปสู่คุณประโยชน์แก่ผู้สนใจ แล้วนำวิธีการไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามรอยของผู้ที่ได้รับเอตทัคคะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาและวิเคราะห์การเป็นเอตทัคคะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เสนอการประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน

การทบทวนวรรณกรรม

เอตทัคคบรรค คือ หมวดว่าด้วยเอตทัคคะ ในพระสุตตันตปิฎก แสดงถึงพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถที่โดดเด่นในด้านนั้น ๆ และแต่ละตำแหน่งพระพุทธเจ้าแต่งตั้งเพียงรูปเดียว ท่านเดียวเท่านั้น ในบรรดาพุทธบริษัท 4 แต่ละเหล่าจึงมี 4 หมวด ดังนี้ (1) หมวด ภิกษุ ทั้งหมด 41 รูป (2) หมวด ภิกษุณี ทั้งหมด 13 รูป (3) หมวด อุบาสก ทั้งหมด 10 ท่าน (4) หมวด อุบาสิกา ทั้งหมด 10 ท่าน (อง.เอก. 20/188-267/25-33) มีความหมายว่า อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20 ข้อธรรมที่ 188-267 หน้าที่ 25-33 สอดคล้องกับ บรรจบ บรรณรุจิ ที่อธิบาย อสัติมหาสาวก เป็นพระภิกษุบางรูปที่ได้รับ

เอตทัคคะเป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พระสาวกผู้มีความสามารถเป็นเลิศเฉพาะด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการยกย่อง (บรรจบ บรรณรุจิ, 2544, น. 6) ทั้งนี้ อีสติมหาสาวกมีถึง 80 รูปด้วยกัน ถือเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตัวอย่างพระภิกษุที่เป็นอีสติมหาสาวก แต่ไม่ได้รับเอตทัคคะ คือ พระເမမ္မະ เป็นต้น (ธาราญา, 2564) เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ เจริญ ผุดวรรณา ที่ได้อธิบายชีวประวัติของภิกษุณีที่ได้รับเอตทัคคะ (เจริญ ผุดวรรณา, 2545) และพระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ อธิบายประวัติของพุทธบริษัทที่ได้รับเอตทัคคะ (พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์, 2557, น. คำนำ)

งานวิจัยที่กล่าวถึงเอตทัคคะ ของพระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา) อธิบายว่าการตั้งเอตทัคคะ เนื่องมาจากความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ซึ่งไม่มีบุคคลใดจะสามารถปฏิบัติได้เทียบเท่า ยกเว้นพระพุทธเจ้า (พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา), 2537, น. 20) เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ พระมหาสุขญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง) อธิบายว่า การตั้งเอตทัคคะ เนื่องมาจากคุณสมบัติเฉพาะตัว (พระมหาสุขญา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง), 2540, น. 30) ขณะที่พระมหาจรัญ ปัญญาโร (อินทร์ยงค์) อธิบาย การตั้งเอตทัคคะ อาศัยการที่มีข้อวัตรปฏิบัติที่โดดเด่น เครื่องจักรจนเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศยกย่องให้ดำรงเอตทัคคะด้านนั้น ๆ (พระมหาจรัญ ปัญญาโร (อินทร์ยงค์), 2540, น. 21) นอกจากนี้ สิน งามประโคน อธิบายว่าการตั้งเอตทัคคะ เพื่อเป็นหลักในการใช้บริหารการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล โดยสร้างบุคคลต้นแบบ การมอบให้พระอรหันต์ที่ได้รับเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา เป็นภารกิจให้บริหารจัดการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระสาวกให้เป็นพระธรรมเสนาบดีมีฐานะเป็นรองประธานบริหารอยู่ในลำดับถัดมาจากพระพุทธเจ้า และเป็นอัครสาวกฝ่ายขวา รับผิดชอบงานด้านวิชาการ พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย รับผิดชอบงานด้านบริหาร พระอานนท์เป็นเลขานุการส่วนพระองค์ และทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะ คือ ผู้ชำนาญการที่รับภาระงานด้านต่าง ๆ เช่น พระมหากัสสปะเป็นผู้ชำนาญด้านธุดงค์ พระปัญณณมานตานีบุตรเป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม พระราหุลเถระ เป็นเอตทัคคะ ด้านการใคร่ต่อการศึกษา ภิกษุณีปฏาจาราเป็นผู้ชำนาญด้านวินัย จิตตคหบดีเป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม การแต่งตั้งเอตทัคคะนี้เป็นตัวอย่างของการกระจายอำนาจและการใช้คนให้เหมาะกับงานในพระพุทธศาสนา (สิน งามประโคน, 2559, น. 33-44) ส่วนพระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม) อธิบายว่า การตั้งเอตทัคคะ อาศัยการมีอุปนิสัยที่ติดตัวมาแล้วแสดงออกทางพฤติกรรมที่ดี (พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม), 2537, น. 17-18) สอดคล้องกับพระประยูร อาจิณณธมโม (รุ่งเรือง) อธิบายว่า บุญบารมีทุกอย่างที่สั่งสมต้องประกอบด้วยปัญญาและมีศรัทธาในการบำเพ็ญกุศลอย่างแท้จริง การบำเพ็ญกุศลด้วยการบริจาคทรัพย์สิ่งของจึงเป็นคุณธรรมชั้น

พื้นฐาน การทำความดีเพื่อมุ่งสู่มรรคผลนิพพานซึ่งจะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ผลของความดีหรือบุญบารมีและการตั้งจิตปรารถนามรรคผลนิพพานและการเป็นเอตทัคคะในอดีตชาติก็ส่งผลให้ได้บรรลอรหัตผลและการเป็นเอตทัคคะได้เป็นพุทธสาวกสมประสงค์ในพระพุทธศาสนา (พระประยูร อัจฉินธมโม (รุ่งเรือง), 2564, น. 136) และติณณ อินทโสฬส อธิบายว่า การที่พระอริยบุคคลได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะนั้น ล้วนต่างเป็นผู้ที่ได้สร้างกุศลกรรมมาแล้วเป็นอันมากในอดีตทั้งสิ้น ในเรื่องแห่งบุญกรรมสู่การเป็นเลิศทางด้านต่าง ๆ ที่ได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะอริยบุคคลนั้น (ติณณ อินทโสฬส, 2564, น. 10)

จากการทบทวนเอกสารและผลงานวิจัย เห็นว่า ภาพรวมเป็นการศึกษาชีวประวัติของผู้เป็นเอตทัคคะ ทั้ง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา รวมถึงความหมายและเหตุแห่งการเป็นเอตทัคคะ ทำให้ผู้วิจัยนำมาตั้งคำถามว่าควรจะมีการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติมเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

วิธีการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฉบับภาษาไทย และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน (Documentary Research)

วิธีการเก็บข้อมูล

มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก และอรรถกถา
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเอตทัคคะ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) เรื่อง เอตทัคคะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่

ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) เพื่อนำเสนอเรื่อง การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน

ผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การเป็นเอตทัคคะ คือ การเป็นเลิศเฉพาะทาง หรือเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าแต่งตั้งให้สาวกของพระองค์ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่มีความรู้ความสามารถเด่นกว่าท่านอื่น ๆ ในด้านนั้น ๆ และตำแหน่งเอตทัคคะจะมอบให้เพียงหนึ่งในแต่ละเหล่า เป็นการประกาศยกย่องจากพระพุทธเจ้า แบ่งเป็น

เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา :: หมวด ภิกษุ (ทั้งหมด 41 รูป)

เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา :: หมวด ภิกษุณี (ทั้งหมด 13 รูป)

เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา :: หมวด อุบาสก (ทั้งหมด 10 ท่าน)

เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา :: หมวด อุบาสิกา (ทั้งหมด 10 ท่าน)

สาเหตุในการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะ (1) ได้รับการยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น เป็นการแสดงความสามารถให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (2) ได้รับการยกย่องตามที่ได้สะสมบุญมาในอดีตชาติในด้านนั้น พร้อมทั้งตั้งใจปรารถนา เพื่อบรรลุตำแหน่งนั้นด้วย (3) ได้รับการยกย่อง ตามความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ (4) ได้รับการยกย่องตามความสามารถเหนือผู้อื่นที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก และคัมภีร์ชั้นอรรถกถา คำว่า “เอตทัคคะ” พบรวม 38 หน้า แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) แสดงไว้ 7 หมวด ในเอตทัคควรรค (อง.เอก. 20/188-267/25-33) มีความหมายว่า อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20 ข้อธรรมที่ 188-267 หน้าที่ 25-33 แต่ละหมวดมีรายละเอียดดังนี้ ปฐมวรรค หมวดที่ 1 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย 10 ด้าน รวม 10 รูป ทติยวรรค หมวดที่ 2 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย 11 ด้าน รวม 9 รูป ตติยวรรค หมวดที่ 3 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย 10 ด้าน รวม 10 รูป จตุตถวรรค หมวดที่ 4 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย 16 ด้าน รวม 12 รูป ปัญจวรรค หมวดที่ 5 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวกทั้งหลาย 13 ด้าน รวม 13 รูป ฉกฺขวรรค หมวดที่ 6 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลาย 10 ด้าน รวม 11 ท่าน

สัตตมวรรค หมวดที่ 7 กล่าวถึง ความเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทิ้งหลาย 10 ด้าน รวม 10 ท่าน แสดงให้เห็นว่าภิกษุสาวกบางรูปได้รับตำแหน่งเอตทัคคะมากกว่า 1 ด้าน

(2) แสดงเรื่องราวอดีตชาติของสาวกและสาวิกา โดยตั้งความปรารถนาที่จะเป็นเลิศในด้านนั้นแล้วบำเพ็ญเพียร เช่น พระอุบาลีเถระ (ขุ.เถร. 51/317/282-304) มีความหมายว่า ขุททกนิกายเถรคาถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ 51 ข้อธรรมที่ 317 หน้าที่ 282-304 หรืออาศัยอานิสงส์ของกุศลกรรมที่ได้ทำ จนเป็นเหตุให้ถึงความเป็นเลิศ เช่น พระมหากัจจายนเถระ (ขุ.เถร. 52/366/277-290) มีความหมายว่า ขุททกนิกาย เถรคาถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ 52 ข้อธรรมที่ 366 หน้าที่ 277-290 หรือได้สร้างสรรค์ผลงานเป็นที่โดดเด่น เช่น พระมหากัปปินเถระ (ขุ.เถร. 52/372/348-366) มีความหมายว่า ขุททกนิกาย เถรคาถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ 52 ข้อธรรมที่ 372 หน้าที่ 348-366

(3) แสดงกระบวนการการเป็นเอตทัคคะของพระสาวก มีขั้นตอนที่อาศัยความพร้อม ความเหมาะสม เริ่มจากการวางเป้าหมายที่ชัดเจน และปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุด และได้รับการประกาศความสำเร็จเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ได้แก่ พระพาหิยะทวารุจิริยะ (ขุ.อุ. 44/50/129-160) มีความหมายว่า ขุททกนิกาย อุทาน พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ 44 ข้อธรรมที่ 50 หน้าที่ 129-160 ผู้มีความเป็นเลิศด้านการตรัสรู้เร็ว ในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า พระพาหิยะเกิดเป็นชายหนุ่ม เห็นการตั้งเอตทัคคะด้านตรัสรู้เร็ว และต้องการที่จะได้ตำแหน่งนี้ จึงบำเพ็ญบารมีโดยตลอด ได้บวชในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้าและบำเพ็ญสมณธรรมจนสิ้นอายุขัย เกิดใหม่สมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้ฟังธรรมเล็กน้อยก็ตรัสรู้ จึงถูกยกย่องว่ามีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ด้านตรัสรู้เร็ว ในขณะที่พระสีวลี (ขุ.เถร. 50/197/301-310) มีความหมายว่า ขุททกนิกาย เถรคาถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่ม 50 ข้อ 197 หน้าที่ 301-310 เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านมีลาภ ทราบการตั้งเอตทัคคะในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ด้านมีลาภ ต้องการที่จะได้ตำแหน่งนี้ จึงทำมหาทานตลอด 7 วัน แล้วตั้งความปรารถนา ทำให้พระปทุมุตตรพุทธเจ้าพยากรณ์ว่าจะเป็นไปตามนั้น เมื่อถึงสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระสีวลีบรรลุปะอรหัตตังต์เป็นสามเณร เมื่อท่านอยู่ในหมู่สงฆ์ใด ปัจจัย 4 ได้แก่จีวร อาหาร เสนาสนะและยา จะมีเพียงพอให้ใช้สอย ท่านได้รับการยกย่องว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ด้านมีลาภ

ดังนั้น เอตทัคคะ หมายถึง ผู้เป็นเลิศเฉพาะทาง หรือผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง เป็นตำแหน่งที่พระพุทธรูปทรงแต่งตั้งให้สาวกของพระองค์ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ผู้มีความรู้ความสามารถเด่นกว่าท่านอื่น ๆ ในด้านนั้น ๆ ลักษณะการอธิบายเอตทัคคะแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) มี 7 หมวด (2) มีเรื่องราวอดีตชาติ และ (3) มีกระบวนการการเป็นเอตทัคคะ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน โดย

(1) การวางเป้าหมาย กำหนดให้ชัดเจนในสิ่งที่ต้องการจะเป็น พิจารณาอย่างถี่ถ้วนและตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับกระบวนการการเป็นเอตทัคคะโดยเริ่มจากการสะสมบุญมาในอดีตชาติในด้านนั้น พร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนา เพื่อบรรลุตำแหน่ง เช่น พระสิวลีที่ตั้งความปรารถนาเป็นเอตทัคคะมาตั้งแต่สมัยของพระพุทธเจ้าที่ผ่านมา และมีปณิธานหรือแรงบันดาลใจในการขับเคลื่อนให้เป็นไปตามความปรารถนานั้น

(2) การปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างไม่ท้อถอย จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ตรงกับกระบวนการการเป็นเอตทัคคะของพระพาหิยะทาสจิริยะ ที่ตั้งความปรารถนาตั้งแต่สมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้า และบำเพ็ญบารมีสม่ำเสมอ พร้อมทั้งบำเพ็ญสมณธรรมสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า และได้สมความปรารถนาที่จะเป็นเอตทัคคะในสมัยของพระพุทธเจ้าโคตมะ

(3) การประกาศความสำเร็จเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เพราะมีความสามารถโดดเด่นเหนือผู้อื่น และเป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นไปในทิศทางเดียวกับกระบวนการการเป็นเอตทัคคะของพระสิวลีที่มีประจักษ์พยานเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อท่านไปที่ใดความอุดมสมบูรณ์ในลาภ สักการะปัจจัย 4 จะเกิดบริบูรณ์ขึ้นแก่หมู่สงฆ์

แสดงให้เห็นว่า หากปฏิบัติตามกระบวนการที่กล่าวมาแล้วนั้น จะทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ และเป็นการเจริญรอยตามเหล่าสาวกและสาวิกาผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า

ดังนั้น การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน เปรียบเสมือนแนวทางนำพาชีวิตสู่ความสำเร็จ ช่วยให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นการเจริญรอยตามเหล่าสาวกและสาวิกาผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า โดย (1) การวางเป้าหมายที่ชัดเจน (2) การปฏิบัติด้วยความเพียรพยายาม และ (3) การประกาศความสำเร็จ และเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา คือการเป็นเลิศหรือยอดเยี่ยมในด้านใดด้านหนึ่งเหนือกว่าผู้อื่น เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าแต่งตั้งเพื่อยกย่องผู้มีความสามารถพิเศษใน 4 ฝ่าย คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ผู้ที่ได้รับตำแหน่งนี้จะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและมีเพียงคนเดียวเท่านั้นในแต่ละฝ่ายที่ได้รับการยอมรับในตำแหน่งเอตทัคคะ

ตำแหน่งนี้เป็นการประกาศยกย่องอย่างเป็นทางการจากพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงถึงความยอดเยี่ยมและความสามารถที่เหนือกว่าผู้อื่นในด้านนั้น ๆ พบว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกับ บรรจบ บรรณรุจิ อธิบาย อสีติมหาสาวกว่าเป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พระสาวกผู้มีความสามารถเป็นเลิศเฉพาะด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการยกย่อง (บรรจบ บรรณรุจิ, 2544, น. 6) เช่นเดียวกันกับ เจริญ ผุดวรรณา อธิบายชีวประวัติของภิกษุณีที่ได้รับเอตทัคคะ (เจริญ ผุดวรรณา, 2545) และพระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ อธิบายประวัติของพุทธบริษัทที่ได้รับเอตทัคคะ (พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์, 2557, น. คำนำ) จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าให้ความเสมอภาคในการประกาศยกย่องผู้ที่สมควร โดยไม่เลือกเหล่าพุทธบริษัทแต่อย่างใด

เอตทัคคะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ปรากฏในส่วนของพระสูตรต้นตปิฎก และคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) แสดงไว้ 7 หมวด ความเป็นเลิศของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในส่วนของภิกษุสาวกบางรูปได้รับตำแหน่งเอตทัคคะมากกว่า 1 ด้าน (2) แสดงไว้เป็นเรื่องราวอดีตชาติของสาวกและสาวิกา (3) แสดงกระบวนการการเป็นเอตทัคคะของพระสาวก มีขั้นตอนที่อาศัยความพร้อม ความเหมาะสม เริ่มจากการวางเป้าหมายที่ชัดเจน และปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุด แล้วจึงได้รับการประกาศยกย่องสรรเสริญ พบว่า สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทของพระสาวกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อธิบาย การตั้งเอตทัคคะ เนื่องมาจากความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ซึ่งไม่มีบุคคลใดจะสามารถปฏิบัติได้เทียบเท่า ยกเว้น พระพุทธเจ้า (พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา), 2537, น. 20) เช่นเดียวกับ การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อธิบายว่า การตั้งเอตทัคคะ เนื่องมาจากคุณสมบัติเฉพาะตัว (พระมหาสุชนา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง), 2540, น. 30) ในขณะที่การศึกษาบทบาทของพระอานนทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อธิบายว่า การตั้งเอตทัคคะ อาศัยการมีอุปนิสัยที่ดีติดตัวมาแล้วแสดงออกทางพฤติกรรมที่ดี (พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม), 2537, น. 17-18) ส่วนการศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อธิบาย การตั้งเอตทัคคะ อาศัยการที่มีข้อวัตรปฏิบัติที่โดดเด่น เคร่งครัดจนเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศยกย่องให้ดำรงเอตทัคคะด้านนั้น ๆ (พระมหาจรัญ ปลายาวโร (อินทรีย์), 2540, น. 21) จะเห็นได้ว่าการได้มาซึ่งเอตทัคคะล้วนต้องอาศัยความพยายามที่แตกต่างกันออกไปด้วยการสั่งสมบารมี

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวันมี 3 ขั้นตอนสำคัญ (1) การวางเป้าหมาย เป็นการกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนในสิ่งที่

ต้องการจะเป็น (2) การปฏิบัติด้วยความเพียรพยายาม เป็นการทำงานอย่างไม่ท้อถอยจนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย (3) การประกาศความสำเร็จ เป็นต้นแบบให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม การนำกระบวนการนี้มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามและประสบความสำเร็จในชีวิต และเป็นการเจริญรอยตามเหล่าสาวกและสาวิกาผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกในพระสูตรตันตปิฎก พบว่า บุญบารมีทุกอย่างที่สั่งสมต้องประกอบด้วยปัญญาและมีศรัทธาในการบำเพ็ญกุศลอย่างแท้จริง การบำเพ็ญกุศลด้วยการบริจาคทรัพย์สิ่งของจึงเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐาน การทำความดีเพื่อมุ่งสู่มรรคผลนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ผลของความดีหรือบุญบารมีและการตั้งจิตปรารถนามรรคผลนิพพานและการเป็นเอตทัคคะในอดีตชาติ ส่งผลให้บรรลุอรหัตผลและเป็นเอตทัคคะสมประสงค์ในพระพุทธศาสนา (พระประยูร อาจิณฺธมโม (รุ่งเรือง), 2564, น. 136) จะเห็นว่าการนำหลักคำสอนเรื่องเอตทัคคะมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสำคัญด้านการเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การเป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนาแสดงถึงการเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษสูงกว่าผู้อื่น เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าแต่งตั้งให้กับ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทพบในส่วนของพระสูตรตันตปิฎก และอรรถกถาแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) แสดงไว้ 7 หมวด ความเป็นเลิศของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (2) แสดงไว้เป็นเรื่องราวอดีตชาติของสาวกและสาวิกา ด้วยอาศัยเหตุต่าง ๆ ในการได้ตำแหน่งเอตทัคคะ (3) แสดงกระบวนการการเป็นเอตทัคคะของพระสาวก มีขั้นตอนที่อาศัยความพร้อม ความเหมาะสม เริ่มจากการวางเป้าหมายที่ชัดเจน และปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างถึงที่สุด แล้วจึงได้รับการประกาศยกย่องสรรเสริญ ได้แก่ พระพาหิยะทวารุจิริยะ เอตทัคคะความเป็นเลิศด้านการตรัสรู้เร็ว พระสิวลี เอตทัคคะความเป็นเลิศมีลาภ และสามารถนำกระบวนการการเป็นเอตทัคคะมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อาจเปรียบได้กับระบบประกันคุณภาพด้วยแนวคิด PDCA ซึ่งเดมมิง (Deming) อธิบายว่า การจัดการอย่างมีคุณภาพเป็นกระบวนการที่ดำเนินการต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลผลิตและบริการที่มีคุณภาพขึ้น โดยหลักการที่เรียกว่า วงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจรเดมมิง ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ (1) การวางแผน = Plan คือ กำหนดสาเหตุของปัญหา จากนั้นวางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือทดสอบเพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้น (2) การปฏิบัติตามแผน = Do คือ การปฏิบัติตามแผนหรือทดลองปฏิบัติเป็นการนำร่องในส่วนย่อย (3) การตรวจสอบ = Check คือ ตรวจสอบเพื่อทราบว่าการปฏิบัติตาม

แผนหรือหากมีสิ่งใดที่ทำผิดพลาดหรือได้เรียนรู้อะไรมาแล้วบ้าง (4) การปรับปรุงแก้ไข = Act คือ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง หากบรรลุผลเป็นที่น่าพอใจหรือหากผลการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผนให้ทำซ้ำวงจรโดยใช้การเรียนรู้จากการกระทำในวงจรที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว (สุขสันต์ สุขสงคราม, 2563, น.39-49) ทั้งแนวคิด PDCA และการประยุกต์ใช้กระบวนการการเป็นเอตทัคคะในชีวิตประจำวัน มีความสอดคล้องกัน ดังนี้

P เทียบกับการวางแผนเป้าหมาย เป็นการวางแผนขั้นต้น

D และ C เทียบกับการปฏิบัติด้วยความเพียร เป็นการลงมือปฏิบัติและตรวจสอบติดตาม

A เทียบกับการประกาศความสำเร็จ เป็นการยอมรับผลที่เกิดขึ้น และเปิดเผยเป็นแบบอย่าง

สำหรับแนวทางในการดำเนินชีวิตเมื่อนำกระบวนการการเป็นเอตทัคคะมาประยุกต์ใช้ (1) การวางแผนเป้าหมาย กำหนดให้ชัดเจนในสิ่งที่ต้องการจะเป็น (2) การปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามอย่างไม่ท้อถอย จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย (3) การประกาศความสำเร็จเพื่อเป็นต้นแบบให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม โดยสามารถนำมาเขียนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 สรุปผลการวิจัย

ที่มา: ผู้เขียน

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย สามารถวางแผนแนวทางให้ผู้สนใจพระพุทธศาสนา เห็นคนต้นแบบ หรือ Role Model คือบุคคลที่เราเห็นว่าเขามีความดีและความเก่ง และเรามองเขาเป็นต้นแบบในความสำเร็จ (เกรียงศักดิ์ นิธิพัฒน์, 2566) ดังนี้

1.1 ควรจัดทำสื่อเอตทัคคะแต่ละท่านเพื่อเป็นการสร้างแรงบันดาลใจสำหรับพุทธศาสนิกชน

1.2 ควรมีการจัดทำรูปเคารพให้ครบถ้วนเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้คนได้เห็นเชิงรูปธรรมเพื่อนำมาเป็นแบบอย่าง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ สามารถนำผลการวิจัยไปต่อยอดทางการศึกษาด้วยการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 การศึกษาเปรียบเทียบเอตทัคคะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์พระพุทธรูปนามหายาน

2.2 การศึกษารูปแบบการตั้งเอตทัคคะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

2.3 การศึกษาเอตทัคคะรายบุคคลเป็นกรณีศึกษา

เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ นิธิพัฒนาศัย. (2566). ระบุคนต้นแบบ (Role Model) แล้วเรียนรู้จากเขา.

<https://thecoach.in.th/2023/%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%95%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B9%81%E0%B8%9A%E0%B8%9A-role-model-%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B9%89%E0%B8%A7%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A2/>

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). ประวัติพระพุทธศาสนา.

พระนครศรีอยุธยา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาน์การพิมพ์.

เจริญ ผุดวรรณ. (2545). ประวัติภิกษุณีผู้เป็นเอตทัคคะ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง.

ดิณณ์ อินทโสฬส. (2564). ศึกษารูปแบบของกุศลกรรมกับการได้เอตทัคคะของพระอริยบุคคลใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธราธญา. (2564). พระอสีติมหาสาวก 80 องค์ และเอตทัคคะ 41 องค์.

<https://dharayath.com/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0-%E0%B8%AD%E0%B8%AA%E0%B8%B5%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%81/>

บรรจบ บรรณรุจิ. (2544). *อสีติมหาสาวก*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา). (2537). *การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่*

พระพุทธศาสนา [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูگیยานนฺตวิจิตร (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธัมโม). (2557). *เอตทัคคะ ในพระพุทธศาสนา*.

พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2543). *พระพุทธประวัติ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด*.

กรุงเทพฯ: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม.

พระประยูร อาจิณฺณธมฺโม (รุ่งเรือง). (2564). *บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกในพระ*

สุตตันตปิฎก [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจุฑารูป ญาณวโร (อินทร์ยงค์). (2540). *การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่*

พระพุทธศาสนา [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม). (2537). *การศึกษาบทบาทของพระอานนทในการเผยแผ่*

พระพุทธศาสนา [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ (ยาสุกแสง). (2540). *การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่*

พระพุทธศาสนา [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม ฉบับมหามกุฏราช*

วิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2541). *ความหมายแห่งพระ*

รัตนตรัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สิน งามประโคน. (2559). *การวิเคราะห์พุทธวิธีในการบริหารการศึกษาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.

วารสารธรรมทรรณ, 16(2), 33-44.

สุขสันต์ สุขสงคราม. (2563). *แนวคิดการบริหารแบบวงจรคุณภาพ (PDCA) กับการบริหารแบบ*

พระพุทธศาสนา. *วารสารธรรมวัตร*, 2(1), 39-49.